

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**ІНІЦІЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ
ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА**

КИЇВ-2019

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ІНІЦІЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ
ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА**

Методичні рекомендації

КИЇВ-2019

Ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа [Текст] : метод. рек. / Куценко Д.В. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 54 с.

Рецензенти:

Мотлях О.І. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ,

Усіков І.П. – експерт-поліграфолог, юрист-правознавець, генеральний директор ТОВ «Східноєвропейський центр кадрової безпеки», член координаційної ради ГО «Колегія поліграфологів».

Автор: Куценко Д.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ.

Схвалено та рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 4 від 11 грудня 2019 р.).

У методичних рекомендаціях систематизована та наведена інформація, що сприятиме особі – ініціатору психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа більш виважено та ґрунтовно підійти до організації цього процесу.

Докладно описані основи проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа та надані практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності цих досліджень. Порядок та зміст організаційних дій наведено через проходження певних етапів для ініціатора, які перекликаються але не повторюють етапи проведення самого дослідження.

Проаналізовано сучасний правовий статус ініціатора психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа та стан вітчизняних нормативно-правових актів, що впорядковують цей процес.

Методичні рекомендації мають як науково-педагогічне так і практичне спрямування та розраховані на працівників правоохоронних органів, інших юридичних осіб та фізичних осіб, тобто всіх, хто може виступати ініціатором психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа або цікавиться цією темою.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Загальні поняття психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа	
1.1. Поняття психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.....	7
1.2. Основні фізіологічні реакції людини, які аналізуються при ПФДЗП.....	8
1.3. Правовий статус Ініціатора психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Україні.....	14
1.4. Інформація, яку можна отримати в результаті проведення дослідження із застосуванням поліграфа	20
РОЗДІЛ 2. Порядок ініціювання проведення—психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа	
2.1. Етапи ініціювання психофізіологічного дослідження осіб із застосуванням поліграфа.....	23
2.2. Фактори, що впливають на об'єктивність психофізіологічного дослідження осіб із застосуванням поліграфа.....	36
ПІСЛЯМОВА.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТОК 1	49
ДОДАТОК 2	53
ДОДАТОК 3	54

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність
ПФДЗП	Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа
СПФЕЗП	Судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ФПГ	Фотоплетізмограма
МО України	Міністерство оборони України
ЗС України	Збройні сили України
ГШ ЗС України	Генеральний штаб Збройних сил України
НМЦ КП МО України	Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України
ДБР	Державне бюро розслідувань

ВСТУП

Протягом останніх років спостерігається стійка тенденція до застосування поліграфа («детектора брехні» - нар.) у діяльність правоохоронних структур, бізнесу та взагалі у житті пересічних громадян. Цей процес є закономірним, адже науково-технічний прилад поліграф вже доволі системно використовується в трьох основних напрямках практичної діяльності: при відборі кандидатів для заміщення вакантних посад (кадрового «скринінгу»), спеціальних (внутрішніх) перевірок та службових розслідуваннях, а також при виконанні завдань в межах досудового та судового провадження.

Будь-які суспільні відносини мають свій початок, та людину, яка ці відносини ініціює. Не є виключенням і процедура проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа (далі – ПФДЗП), в якій завжди є особа, що приймає рішення про необхідність проведення того чи іншого дослідження. Така особа вважається ініціатором проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа (далі — Ініціатор).

Зазначимо, що саме від Ініціатора залежить напрям дослідження та значна частка в отриманні його об'єктивного результату. У зв'язку з чим виникає потреба в оволодінні особою, яка виступатиме ініціатором, психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа певними знаннями як про саму процедуру так і про власні обов'язки з цього приводу, розумінні, які власні дії можуть сприяти підвищенню ефективності ПФДЗП.

Актуальність методичних рекомендацій обумовлена високим рівнем попиту на послуги проведення поліграфологічних досліджень як у правоохоронних органах та бізнесі так і у приватному секторі. Потреба у ініціюванні досліджень із застосуванням поліграфа у багатьох осіб може кореспондувати з відсутністю досвіду та знань з означеної тематики. До питань актуальності можна також додати рівень нормативного регламентування цієї процедури, адже він хоча і починає нормалізуватись, все одно ще не повно регламентує процедурну сторону і тим більше не надає необхідної методичної інформації, що може знадобитись ініціатору проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

Означені методичні рекомендації є спробою автора заповнити наявний інформаційний пробіл з питань ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа та систематизовано донести ініціаторам цього виду досліджень необхідну інформацію, яка сприятиме отриманню більш ефективного результату.

Актуальності роботі додають результати проведених автором 75 анкетних опитувань поліграфологів, які працюють як у правоохоронних структурах так і у приватному секторі. За результатами опитування було отримано 64 відгуки про проблеми у сфері спілкування із Ініціаторами¹. Вважаємо, що дослідження у сфері правового статусу Ініціатора також є необхідним кроком при розв'язанні труднощів у правовому полі.

1 Див. додаток 3

РОЗДІЛ 1. Загальні поняття психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа

1.1. Поняття психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа (далі – ПФДЗП) можна визначити як процес дослідження динаміки психофізіологічних реакцій досліджуваної особи у відповідь на надані стимули який реалізується із застосуванням поліграфа.

ПФДЗП будується на певній закономірності: значущі для особи подразники (наприклад відомості, що пов'язані із скоєним злочином) викликають емоційне напруження, що проявляється в певних реакціях організму людини, які у свою чергу фіксує поліграф. Подальший аналіз зафіксованих реакцій дозволяє зробити висновок про наявність прихованої інформації або причетності особи до певної події.

Такий процес зазвичай проводиться з метою перевірки наданою особою інформації. У якості стимулів можуть використовуватись певні запитання, у тому числі із можливістю пред'явлення фотографій, відео, речових доказів, тобто все, що може провокувати психофізіологічну реакцію людини.

ПФДЗП має бути неупередженим та проводитись з обов'язковим дотриманням законности, прав та свобод людини. Проводиться лише за умови наявності письмової добровільної згоди особи на проведення відносно неї ПФДЗП.

Відмова особи від участі у дослідженні не повинна слугувати підставою для запровадження відносно неї певних обмежувальних заходів та не є доказом її нещирості.

1.2. Основні фізіологічні реакції людини, які аналізуються при ПФДЗП

Характерні фізіологічні реакції, які супроводжують емоції, поділяються різними дослідниками на різні категорії, однак більшість з них називають:

а) вегетативні (характеристика дихальної системи, шкірно-гальванічний рефлекс, зміна провідності шкірних покривів, артеріальний тиск, температура шкіри, серцевий ритм та ін.);

б) біохімічні, як частина вегетативних (зміна складу крові, сечі й ін.);

в) моторно-поведінкові (поява тремору, зростання мускульної напруги, зміни у виразі обличчя, позі, міміці, жестах);

г) біоелектрична активність мозку (біоструми головного мозку).

Більшість наведених реакцій на зміну емоційної напруги людини можуть бути об'єктивно зафіксовані за допомогою відповідних приладів і їхнього компонування у поліграфі. Додамо, що сучасний поліграф – це комплекс точних давачів, які безперервно та синхронно фіксують динаміку таких реакцій опитуваного (досліджуваного), як тиск крові, частота пульсу, глибина і частота дихання, гальванічні реакції шкіри, ступені м'язового напруження, біотоки мозку тощо. Кількість різних показників, що реєструються і записуються поліграфом, називається числом його каналів. Наприклад, шестиканальний поліграф – це пристрій, який одночасно фіксує зміни шести таких показників. Записують реакції в такий спосіб, що оператор чітко бачить, яке саме питання викликало відповідну емоційну реакцію допитуваного. Сам прилад пов'язаний з досліджуваною особою за допомогою системи контактних давачів.

До основних психофізіологічних процесів людини, які фіксуються при проведенні поліграфологічних досліджень слід віднести: електро-дермальну активність (або шкірно-гальванічну реакцію), фотоплетизмограму, тиск крові, частоту та глибину дихання, тремор.

Певні особливості реагування організму людини слід враховувати при ініціюванні та організації досліджень із застосуванням поліграфа.

1. Електродермальна активність – це зміна різниці потенціалів та зниження електричного опору між двома ділянками поверхні шкіри. На першому етапі вивчення шкірних реакцій дослідники розмежовували методики за способом вимірювання. Якщо зареєстровано напругу між двома ділянками біотканини, то її називають електродермальною або шкірно-гальванічною реакцією (на честь вченого Л. Гальвані, який вперше спостерігав це явище). Іноді цю процедуру називають електродермографією (від *грец.* слова *дерма* – шкіра).

Шкірна реакція супроводжує всі психічні процеси людини, особливо якщо вони носять явне емоційне забарвлення. Вона є загальним біологічним

ефектом, характер якого визначається функціональним станом великої кількості органів і тканин організму і дозволяє в окремих випадках досить точно аналізувати психофізіологічні реакції людини.

Вважається, що ритм коливання електродермального опору з 8 до 11 години ранку значно вищий ніж наприклад з 12-15 і 18-20 годин. Добові криві електрошкірного опору дітей в цілому аналогічні кривим дорослих (для дітей ранковим максимумом коливання вважається 8 годин, у дорослих в 10 годин, денний мінімум, відповідно, 12 і 14 годин). Максимальне «сплощення» кривої і найбільша її стабільність у дітей спостерігалася в 20-22 години, а у дорослих після 24 годин.

Існують також результати досліджень, щодо впливу на характер електродермальної активності (далі – ЕДА) вікових відмінностей. Вивчаючи зміни опору шкіри людини в процесі його розвитку, було встановлено, що мінімальні показники спостерігаються у новонароджених, а починаючи з одного року шкірний опір поступово збільшується. У літньому віці простежується зниження ЕДА, яка досягає в старечому віці величини не набагато більшої, ніж у новонароджених.

2. Артеріальний тиск (від *lat* – *tensio arterialis*) – тиск, який розвивається кров'ю в артеріальних судинах організму. Артеріальний тиск являє собою енергію серця, необхідну для просування маси крові через величезну мережу кровоносних судин. Найдрібніші з них – капіляри, перетин яких настільки малий, що через них ледве проходять ферментні елементи крові. Малі кровоносні судини виконують дуже важливу функцію в організмі. Через їх стінки відбувається обмін між кров'ю, що протікає по ним, і навколишніми тканинами. Завдяки судинах тканина постійно приймає поживні речовини і віддає продукти діяльності клітин. Рух крові по судинах є одним з основних елементів, що забезпечують життя людини.

Одним з факторів підтримки оптимального стану клітини є артеріальний тиск. У стані стресу різко зростає кількість активних клітин в організмі і активізується їх діяльність. Як наслідок – виникає необхідність посилити надходження харчування до них і виведення продуктів їх діяльності. Для вирішення цього завдання організм збільшує кількість крові, що протікає через капіляри, причому нерідко за рахунок підвищення артеріального тиску. Так як життєдіяльність біотканин повністю залежить від кровотоку, організм людини має ряд запобіжних, регуляторних механізмів для його забезпечення. Головним з них є система регуляції артеріального тиску.

У стані емоційної напруги виникає підвищення тиску, яке сприяє протіканню кров'ю і як результат кращому обміну між біологічною тканиною.

У середньому в тілі особи чоловічої статі знаходиться біля 5 л крові, у жіночої – біля 4 л. Але не вся кров, яка перебуває в організмі, постійно циркулює. Існує так зване «кров'яний депо», де в спокійному стані може знаходитись велика кількість крові. Як «депо» організм використовує селезінку, печінку і легені. Потужним додатковим «депо» є шкіра. У ній може знаходитись до 1 л крові, практично в нерухомому стані. У нормі депонована кров виключена з кровообігу, але в міру наростання емоційної напруги вона поступово вводиться в кровоносне русло, збільшуючи циркулюючий обсяг крові.

Ще в 1895 р. вчений Ч. Ломброзо дослідженнями «правдивості показань випробуваного» за допомогою гідросфигмографа встановив, що зміна артеріального тиску може бути досить інформативним при вивченні психологічного стресу. Артеріальний тиск – найважливіший показник, що відображає функціональний стан серцево-судинної системи.

3. Пульс (від *лат. pulsus* – удар, поштовх) – періодичні коливання судин, пов'язані з динамікою їх кровонаповнення і тиску протягом одного серцевого циклу.

Пульс надає значну інформацію не тільки для роботи системи кровопостачання, а й сповіщає про стан всього організму в цілому. По пульсу лікарі стародавнього Китаю, Греції, Індії навчилися ставити діагнози різних захворювань. Гален у II ст. до н.е. розрізняв 27 видів пульсу.

Збільшення емоційної напруги людини веде до зростання енерговитрат організму, що в свою чергу збільшує інтенсивність роботи систем, які підтримують необхідний енергетичний рівень.

Дослідженнями багатьох вчених було встановлено, що чим сильніше емоційне напруження, тим інтенсивніше повинні протікати обмінні процеси між клітиною і кров'ю, тим більший обсяг крові необхідний для усунення наслідків стресу в організмі. Емоційне напруження може бути оцінено частотою серцевих скорочень. Зростання емоційної напруги збільшує частоту пульсу, а зниження – зменшує.

4. Фотоплетізограма – метод реєстрації оптичної щільності тканини. Назва даної методики походить від грецьких слів *phos* – світло і *plethysmos* – збільшення. Вона реєструється приладом – плетизмограф, що складається з випромінювача світлового потоку, який просвічує біотканини, і приймача, що реєструє щільність світлового потоку, який пройшов крізь тканину. Реєструються світлові сигнали, як відображені від біотканини, так і ті, що просвічують її. У класичному розумінні це метод реєстрації зміни обсягів окремих частин тіла. Плетизмографія як метод стала використовуватись в дослідженнях ще на початку XVII ст., але широке застосування знайшла лише у

кінці XIX ст., завдяки роботам вчених А. Моссо (1887, 1893 р.р.) і А. Фіка (1969 р). Тоді ж була зроблена перша спроба використання даного методу для «детекції брехні». У стані сильного емоційного напруження змінюються кількість крові при кожному серцевому скороченні, величина просвітів, еластичність судин і ряд інших показників. Отже, ця методика дає можливість виявити цілий комплекс змін в організмі, викликаних емоційним напруженням, і може служити надійним індикатором їх величини при проведенні поліграфічних перевірок. У поліграфічних перевірках датчик ФПГ найчастіше закріплюється на пальці випробуваного, і таким чином фіксуються коливання обсягу пальця в місці накладення датчика. Обсяг пальця змінюється залежно від кількості крові, що протікає через кровоносні судини. Теоретично чим більше крові буде введено в кровоносне русло скороченням серця, тим більше кровотік.

Фотоплетізограма – це інтегральний показник, що відображає стан організму в цілому. При аналізі показників фотоплетізограми пульс називають об'ємним. Він характеризується не тільки частотою, але і кількістю крові в кубічних мілілітрах, що протікає через ділянку вимірювання.

У плетізографах використовуються різні принципи реєстрації показників: фотоплетізографія – реєструються зміни щільності світлового потоку, що проходить через досліджувану ділянку біотканини, у тому числі і відбитий світловий потік; реоплетізографія – реєстрація змін електричного опору на фіксованій ділянці тіла. Існують і механічні реєстратори, які вимірюють величину зміщення тканини при проходженні порції крові, викликаній скороченням серця.

5. Дихання – сукупність процесів, які відстежують надходження в організм кисню, використання його в біологічному окисненні органічних речовин і видалення з організму вуглекислого газу. В результаті чого в клітинах звільняється енергія, що йде на забезпечення життєдіяльності організму. Забезпеченням процесів дихання займаються спеціальні відділи мозку. У них розташовані як клітини вдиху, так і видиху, що включаються по черзі. Безумовно, їх функціональний стан визначає якість роботи дихальної системи людини, її своєчасність і адекватність реагування на зміну стресової ситуації. Ці групи нервових клітин забезпечують не тільки зміну частоти, глибини (амплітуди) дихання, але і можуть повністю припинити дихання. Зміни дихання можуть бути викликані як позитивними, так і негативними емоціями, тому що будь-які емоції ведуть до збільшення енерговитрат організму. Різниця тільки в тому, що при негативних емоціях цей процес виражений більш значно. У нормі зміна частоти і глибини дихання відбувається автоматично, без контролю на рівні свідомості. В організмі цю систему запускають нервові структури, що вимірюють вміст кисню в крові, яка омиває головний мозок і передають

команди в його вищій відділі. Тіла нервових клітин, які запускають і підтримують акти вдиху і видиху, знаходяться серед клітин так званої ретикулярної формації стовбура мозку. Ця структура регулює рівень функціонального стану будь-яких фізіологічних реакцій людини.

Існують два типи дихання: легеневе, або зовнішнє, і так зване тканинне, або внутрішнє. Будь-яка життєдіяльність організму неможлива без здійснення окислювальних процесів. Вони ведуть до виділення енергії, за рахунок якої працює серце, скорочуються м'язи людини, здійснюється активна розумова діяльність, і все це відбувається на клітинному рівні. В результаті життєдіяльності клітин відбувається споживання ними кисню і виділення вуглекислого газу. Доставка до клітин і видалення проводиться кров'ю, яка служить своєрідною транспортною системою. Будь-який стрес веде до мобілізації резервів організму людини. Включаються додаткові фізіологічні процеси, що дозволяють йому успішно протистояти негативним наслідкам стресу. Чим вище емоційне напруження, тим більше підключається різних клітинних структур і тим інтенсивніше відбувається споживання кисню і виділення вуглекислого газу. Біологічні тканини людини не можуть довго існувати, якщо в них не відбувається постійне виникнення та виділення необхідної кількості енергії. Це явище називають тканинним диханням, на відміну від зовнішнього – легеневого дихання. Наприклад, тканини, що утворюють серцевий м'яз, постійно витрачають енергію для скорочення серця. Якщо своєчасно не підвести кисень до тканин і не вивести з них вуглекислий газ, то можливі серйозні порушення в організмі, аж до його загибелі. Кров, що відходить від клітин, бідна киснем, так як вона віддала його, і багата вуглекислим газом, забраним з клітин. Підійшовши до легень, вона передає надлишок вуглекислого газу повітрю, що знаходиться в легенях, і забирає звідти кисень.

Принцип обміну газами між кров'ю і легеньми досить простий. Якщо в атмосферному повітрі міститься кисню 20,96-30,94% і 0,02-0,04% вуглекислого газу, то в крові, що прийшла від клітин і омиває легені, кисню набагато менше, ніж в атмосферному повітрі – 16,4%, а вуглекислого газу більше – 4,1%. Під час вдиху налаштовується баланс газів. Кисень з легеневого повітря переходить в кров, а вуглекислий газ – у повітря, що знаходиться в легенях. З огляду на те, що обсяг повітря в легенях невеликий, різке збільшення споживання кисню біологічними тканинами і зростання вмісту CO_2 в крові призведе до того, що для нормалізації газового складу крові необхідно буде збільшити кількість повітря, що проходить через легені. Це можна зробити як за рахунок збільшення глибини дихання, так і його частоти. У нормі не може бути збільшення рівня стресу без зміни параметрів дихання.

В основі механізму легеневого дихання лежить зміна обсягу легень на вдиху і видиху. При вдиху об'єм легенів збільшується і в них створюється негативний тиск в порівнянні з тиском навколишнього повітря. Атмосферне повітря заповнює легені.

Усі датчики дихання в поліграфах реагують на зміни обсягу грудної клітини. Вдих може здійснюватися лише за рахунок скорочення зовнішніх міжребрових м'язів, а також за рахунок зміни положення діафрагми – так зване діафрагмальне, або черевне, дихання. Тому в поліграфах використовуються два датчика для фіксації грудного (верхнього) і діафрагмального (нижнього) дихання.

Дихання – дуже чутливий показник емоційної напруги обстежуваного. Значні зміни параметрів дихання можуть спостерігатися навіть при уявному поданні процедури тестування.

6. Тремор – це «... мимовільні, ритмічно стереотипні коливальні рухи різних частин тіла в результаті послідовного скорочення м'язів антагоністів».

Виділяють **низькочастотний тремор**, з частотою 1 - 4 коливання на секунду. Основна функція полягає в сприянні кровообігу в потужних м'язових масах. Без тремору у скороченому м'язі всі мікросудини були би пережаті її масою, і проходження через неї кров'яних потоків було б ускладнене або неможливе взагалі. Короткочасне стиснення і розслаблення м'язів з частотою 1 - 4 коливання на секунду створює умови для проходження крові по дрібних судинах. **Середньочастотний тремор**, з частотою від 5 - 9 коливань на секунду, і **високочастотний**, 10 - 20 коливань на секунду, які виконують завдання координації – підтримання необхідних поз людини. В їх основі лежить час запізнювання в регуляції окремих м'язових груп. Це явище визначається тим, що інформація про стан окремих частин тіла надходить в центральну нервову систему із запізненням, коли реальна обстановка вже змінилася і положення скоригованої частини тіла (наприклад, кисті руки) вже не те, яке необхідно.

З метою створення перешкод, що ведуть до спотворення психофізіологічних реакцій, що реєструються поліграфом, при проведенні поліграфних перевірок можливі випадки навмисного скорочення опитуваним (досліджуваним) тих чи інших груп м'язів. Навмисне виконання цих дій можна розцінювати як спробу протидії проведенню об'єктивного ПФДЗП. Такі протидії опитуваної (досліджуваної) особи також фіксуються поліграфом. М'язи, скорочуючись збільшується в об'ємі, саме ці зміни є основним джерелом отримання інформації при фіксації навмисних механічних протидій поліграфному процесу.

1.3. Правовий статус Ініціатора психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Україні

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа безсумнівно має власне першоджерело – людину, яка зацікавлена у її проведенні і яка це проведення ініціює. Така особа виступає ініціатором проведення цього дослідження і саме вона задає напрям та межі його проведення. У зв'язку з ключовою важливістю цього суб'єкта для факту та процедури проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа є необхідність в розумінні правового та адміністративно-правового статусу ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

Питання відбору якісних кандидатів для заміщення вакантних посад (кадровий «скринінг»), спеціальні (внутрішні) перевірки та службові розслідування можуть виникати як у сфері діяльності державних правоохоронних структур так і у сфері бізнесу або приватного сектору. Для вирішення їх за допомогою застосування поліграфа потрібні певні підстави, реалізуючи які Ініціатор вступає у відповідні правові відносини. У приватному секторі достатньо лише добровільної згоди особи що перевіряється (наприклад подружжя) для врегулювання загальних інтересів. Ці правовідносини регламентуються наприклад на рівні Цивільного або Сімейного кодексів. У бізнес секторі має вже використовуватись законодавство у сфері праці. У випадках же застосування поліграфа правоохоронними органами важливим є дотримання певних засад та гарантій і у цьому випадку потрібно вже обов'язково казати про адміністративно-правовий статус ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

Ініціювавши проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа Ініціатор стає однією з ключових фігур цього процесу, від якої також залежить отримання об'єктивного результату.

Актуальність імплементації поліграфа у суспільні відносини поступово знаходить своє відображення у формуванні нормативного регламентування порядку його застосування. Особливо ця тенденція стосується правоохоронних органів. Прогресивним у цьому сенсі можна вважати період з 2015 до 2017 року, коли були прийняті Закони України «Про Національну поліцію»² та «Про Державне бюро розслідувань»³, в яких вперше на законодавчому рівні згадувався поліграф. А у ЗУ «Про Державне бюро розслідувань» присвячено

2 Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379

3 Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55

цілу статтю (ст. 26) проведенню психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

Також у цей період була прийнята низка відомчих Наказів у правоохоронних органах України, до яких слід віднести:

Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів»⁴;

Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України»⁵;

Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань»⁶;

Наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 року № 180 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України»⁷;

Наказ Міністерства внутрішніх справ від 01.09.2017 № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа»⁸;

Наказ Міністерства внутрішніх справ від 13.11.2017 № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України»⁹.

Проаналізувавши вищенаведені нормативно правові акти можна зробити висновок, що:

4 Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13>

5 Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-19?find=1&text=%EF%EE%EB%B3%E3%F0%E0%F4#w11>

6 Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF>

7 Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 року № 180 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17>

8 Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 01.09.2017 № 749 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17>

9 Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 13.11.2017 № 920 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>

1. жодний з чинних нормативно-правових актів України не містить загального визначення ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа;

2. на законодавчому рівні взагалі не визначений ініціатор проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

3. на рівні відомчих наказів закріплений перелік посадових осіб, які можуть ініціювати процедуру проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа.

Так, ініціатором опитування у МО та ЗСУ можуть бути Міністр оборони України та його заступники, державний секретар Міністерства оборони України, начальник Генерального штабу - Головнокомандувач Збройних Сил України та його заступники, керівники самостійних структурних підрозділів апарату Міноборони та Генерального штабу Збройних Сил України, командувачі видів (родів) військ (сил), а також особа, щодо якої висунуто сумніви щодо правдивості наданої нею усної чи письмової інформації (у разі наявності її письмового клопотання про проведення дослідження з метою спростування цих сумнівів).

У Національній гвардії України ініціатором опитування може бути командувач Національної гвардії України та його заступники, керівники структурних підрозділів Головного управління Національної гвардії України, начальники (командири) територіальних управлінь, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ НГУ.

Ініціатором дослідження у ДБР може виступати: Директор Бюро, його заступники, керівники територіальних органів Бюро, спеціальних підрозділів Бюро, а також працівник Бюро, щодо якого висунуто документально підтверджені сумніви стосовно правдивості наданої ним інформації (у разі наявності письмової заяви про надання добровільної згоди на проведення дослідження для спростування таких сумнівів).

У прокуратурі - керівник органу прокуратури, його перші заступники і заступники, які діють у межах своїх повноважень, особа, уповноважена на проведення службового розслідування (перевірки), начальник Департаменту кадрової роботи та державної служби, начальник відділу роботи з кадрами Головної військової прокуратури, керівники кадрових підрозділів регіональних прокуратур (військових прокуратур регіонів).

У Національній поліції - керівник, перші заступники і заступники керівника центрального органу управління поліцією, керівник структурного підрозділу центрального органу управління поліцією, керівники, перші заступники і заступники керівника територіального органу поліції, начальник

Департаменту кадрового забезпечення та особа, уповноважена на проведення службового розслідування (перевірки).

Можна побачити, що для кожної структури передбачений різний рівень посадових осіб, які можуть виступати Ініціатором. Від перших керівників до осіб, уповноважених на проведення службового розслідування.

Слід також відмітити, що певними нормами вищенаведених Наказів до Ініціаторів віднесені особи, які є суб'єктами таких досліджень, і через проведення дослідження із застосуванням поліграфа хочуть навести свою непричетність¹⁰. Таке формулювання на нашу думку не є коректним адже завдання має надавати особа, в провадженні або компетенції якої є повноваження до проведення певної перевірки. По суті, у наведеному випадку, ініціатива на проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа виходить від особи, яка бажає довести правдивість наданої собою інформації. Але, надавати вказівку поліграфологу на проведення ПФДЗП щодо такої особи має посадова особа, в провадженні якої знаходиться наприклад службова перевірка. Особа, яка бажає довести правдивість наданої собою інформації, на нашу думку має клопотати про проведення щодо неї такого дослідження, або на договірних засадах ініціювати дослідження у приватного поліграфолога а потім вже долучати отримані результати до матеріалів справи. Тобто у даному випадку особа, яка бажає довести правдивість наданої собою інформації виступатиме не Ініціатором, а заявником.

У зв'язку з чим вважаємо, що необхідними умовами набуття особою статусу Ініціатора, є:

1. Особа має займати певну посаду, компетенцією якої прямо або опосередковано передбачена можливість ініціювання процедури проведення перевірки на поліграфі. У більшості випадків компетенція посадової особи визначається її функціональними обов'язками та нормативно-правовими актами, якими особа керується під час своєї професійної діяльності.

2. У провадженні особи має знаходитись певне розслідування (кримінальне, службове, добір кадрів, приватне тощо) за яким вона призначає дослідження.

3. Мають об'єктивно існувати підстави, за наявності яких у особи виникає право на ініціювання дослідження.

10 п. 1.2. Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-19?find=1&text=%EF%EE%EB%B3%E3%F0%E0%F4#w11> та п. 7 Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF>

4. Особа має реалізувати право ініціювання проведення Дослідження через належне складене завдання поліграфологу.

Як було вказано вище, основними складовими, які на думку вчених характеризують адміністративно-правовий статус особи, є її права та обов'язки.

Аналізуючи чинні нормативно-правові акти можна виокремити наступні обов'язки Ініціатора:

1. Ініціатор зобов'язаний поставити належні питання для з'ясування при проведенні Дослідження, або за деякими Наказами мова йде про формулювання лише тематики запитань з подальшим їх узгодженням із поліграфологом, що нам здається більш зручним.

2. На Ініціатора покладається обов'язок належного оформлення завдання із зазначенням необхідних відомостей про себе (П.І.Б., посада, звання тощо), мети проведення дослідження, його підпису та надання поліграфологу.

3. У разі потреби, Ініціатор має надати завданню гриф обмеження доступу відповідно до чинного законодавства. Гриф обмеження доступу документів із результатами дослідження буде вже відповідати грифу наданому завданню. У подальшому забезпечувати конфіденційність інформації про опитування особи із використанням поліграфа.

4. Саме на Ініціатора покладається організаційне та оперативне забезпечення опитування на всіх етапах, у тому числі явку особи у визначені термін та місце. Ініціатор визначає час проведення перевірки у випадку її перенесення поліграфологом з підстав виявлення у досліджуваній особі протипоказань до проведення перевірки. У разі потреби – залучає до проведення опитування перекладача.

5. У деяких випадках передбачено здійснення контролю за роботою поліграфолога¹¹.

6. На Ініціатора покладена відповідальність за забезпечення умов проведення опитування мінімально встановленим вимогам, а саме:

- місце проведення опитування повинно забезпечувати безпеку для здоров'я об'єкта опитування та поліграфолога;
- відсутність дискомфорту у об'єкта опитування при проведенні опитування;
- шумо- і перешкодозахищеність;

11 п.1. розд. 8 Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13> та

п.8.5 Про затвердження Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-19?find=1&text=%EF%EE%EB%B3%E3%F0%E0%F4#w11>

- можливість належного розміщення поліграфа та спеціалістів поліграфа.

Додатково можна зазначити що Ініціатор має надати поліграфологу необхідну інформацію щодо обставин події, які є причиною перевірки та отримати довідку за результатами дослідження.

Мова про права у згаданих нормативно-правових актах йде лише відносно особи, яка підлягає дослідженню. Що стосується прав Ініціатора, то логічним є припустити, що Ініціатор має право:

1. Призначити проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

2. Звернутись до поліграфолога за роз'ясненням отриманих результатів дослідження.

3. Призначити додаткове (у випадку коли виникли додаткові питання щодо обставин справи) або повторне (у випадку обґрунтованої підозри щодо необ'єктивності результатів) психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа.

Ще одним елементом, який входить до структури адміністративно-правового статусу, вважається юридична відповідальність. Вона являється одним із видів соціальної відповідальності та характеризується формальною визначеністю, обов'язковим дотриманням правових норм, державним контролем за їх виконанням, застосуванням до правопорушника державного примусу.

Традиційним у юридичній літературі є твердження про те, що юридична відповідальність – реакція держави на правопорушення. Це означає, що суб'єкт, порушивши правову норму, має зазнати певних втрат. Зв'язок прав, обов'язків та юридичної відповідальності є беззаперечним, оскільки як внаслідок порушення чийхось прав, так і внаслідок недотримання обов'язків настає юридична відповідальність¹².

Аналіз положень нормативно-правових актів дозволяє стверджувати що законодавством України відповідальність Ініціатора прямо передбачена лише за порушення порядку обліку, зберігання, використання та знищення матеріалів опитування, які містять інформацію з обмеженим доступом.

На нашу думку Ініціатор також підлягає відповідальності у випадках зловживання або перевищення владних повноважень при безпідставному призначенні досліджень або з'ясуванні обставин, які не мають відношення до конкретного провадження.

12 Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура // О.М. Гумін, Є.В. Пряхін. – Наше право. – № 5. – 2014. – С. 32-37

1.4. Інформація, яку можна отримати в результаті проведення дослідження із застосуванням поліграфа

Перевага поліграфа полягає в тому, що він робить можливим отримання про людину тієї інформації, яку практично неможливо отримати за допомогою інших методів.

Метою проведення ПФДЗП вважається перевірка інформації яку надає особа.

Але досліджувати можна лише інформацію, що збереглась у пам'яті людини та пов'язана із його конкретними діями або подіями які він відчував.

Не підлягають дослідженню питання, пов'язані із почуттями та думками особи, а також прогнозуванням її поведінки у майбутньому.

Залежно від завдань, які стоять перед Ініціатором можна виділити наприклад такі напрями роботи поліграфолога:

У питаннях сприяння оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженню:

- звуження кола підозрюваних та ймовірно причетних осіб до події, що перевіряється;
- виявлення факту причетності особи, що опитується, до планування, підготовки або вчинення події / правопорушення;
- оцінювання правдивості свідчень, наданих особою;
- одержання інформації орієнтувального характеру про підготовку або вчинення правопорушень, щодо напрямів здобуття доказів;
- отримання ймовірної та орієнтувальної інформації про механізм і спосіб здійснення правопорушення;
- визначення оперативно-слідчих версій та проведення першочергових оперативно-розшукових заходів для виявлення, розкриття та припинення правопорушень;
- напрями здобуття доказів про підготовку або вчинення правопорушень тощо.

Поліграф надає переваги при прийомі на роботу нових співробітників, адже ПФДЗП суттєво полегшує отримання приховуваних анкетних і біографічних даних та скорочує час на визначення лояльності кожного кандидата.

У кадрових питаннях, для отримання інформації про:

- анкетні дані, що приховуються або викривлені;
- прояви девіантної поведінки та їх особливості;
- конфліктні зони особистості, схильність до суїциду;

- приховані мотиви вступу (переходу, поновлення) на службу (роботу), навчання;
- кримінальне минуле, зв'язки з криміналітетом;
- виявлення ознак приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії;
- ознаки алкогольної залежності, вживання наркотичних та (або) психотропних речовин без призначення лікаря;
- приховані мотиви прийняття (вступу) на військову (державну) службу, призначення (переміщення) на посади номенклатури призначення;
- наявність боргів або фінансових зобов'язань, причетність до діянь, що передбачають юридичну відповідальність;
- вчинення об'єктом опитування протиправних дій, порушення стосовно нього кримінального провадження;
- виявлення контактів з членами злочинних організацій;
- розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію.
- вчинення суб'єктом дослідження протиправних дій, відкриття стосовно нього кримінального провадження;
- перебування на агентурному зв'язку в спецслужбі іншої держави;
- участь у діяльності заборонених законом або судом громадських об'єднань, членство в політичних партіях, участь у створенні чи діяльності політичних партій;
- наявність громадянства іншої держави або документа, виданого уповноваженими органами іншої держави, про те, що суб'єкт дослідження набуде її громадянства, якщо вийде з громадянства України;
- правдивість інформації, сумніви щодо якої виникли перед призначенням на посаду;
- зловживання алкоголем, наркотичними та (або) психотропними речовинами без призначення лікаря.

У питаннях проведення службових розслідувань та профілактичних заходів, для отримання інформації про:

- підготовку до вчинення корупційних та інших протиправних дій з боку працівника;
- наявність небезпеки, незаконних посягань, пов'язаних з виконанням посадових обов'язків, у т.ч. для визначення необхідних заходів щодо захисту працівника;
- розголошення працівником відомостей, що містять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію;
- звуження кола ймовірно причетних осіб до події, що перевіряється;

- виявлення можливості причетності об'єкта опитування до підготовки або вчинення правопорушення;
- правдивість інформації, наданої об'єктом опитування;
- механізм і спосіб здійснення правопорушення;
- наявність боргів або фінансових зобов'язань, причетності до діянь, що передбачають юридичну відповідальність тощо.

РОЗДІЛ 2. Особливості ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа

2.1. Етапи психофізіологічного дослідження осіб із застосуванням поліграфа

На сьогодні практикою напрацьована певна послідовність дій – етапів, які мають складати кожне дослідження із застосуванням поліграфа. Дотримання цієї послідовності має значення для отримання об'єктивних результатів ПФДЗП.

В Україні є випадки нормативного закріплення етапності ПФДЗП, найбільш повно вони наведені у Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (затверджена Наказом МВС від 13.11.2017 № 920), якою передбачено:

1) підготовчий етап:

- ознайомлення з матеріалами, складання та конструювання запитань;
- з'ясування психічного та фізичного стану опитуваної особи;
- установлення з опитуваною особою психологічного контакту;
- отримання від особи письмової добровільної згоди на участь в опитуванні із застосуванням поліграфа;
- перевірка та налагодження датчиків і каналів знімання (фіксації) інформації поліграфа;
- установлення фонових рівнів та типу реагування опитуваної особи;

2) етап безпосереднього проведення опитування:

- проведення опитування шляхом запитань, побудованих відповідно до мети завдання;
- поточний контроль психічного та фізичного стану опитуваного;
- виявлення можливої протидії та вжиття заходів щодо її нейтралізації;
- фіксація реагувань особи на запитання;
- попередній аналіз результатів інтерв'ю;

3) завершальний етап:

- аналіз результатів опитування;
- проведення післятестової бесіди з опитуваною особою;
- отримання від опитуваної особи письмової заяви про відсутність скарг після проведення опитування з використанням поліграфа;
- підготовка спеціалістом довідки про результати опитування з використанням поліграфа.

Слід зазначити, що наведені етапи є етапами безпосереднього виконання ПФДЗП та передбачають послідовність дій саме для поліграфолога.

Послідовність дій для Ініціатора ПФДЗП є звісно іншою і вона поки що не знайшла свого систематичного відображення ні у нормативних актах ні у наукових дослідженнях.

На нашу думку доречно виокремити таку послідовність дій для Ініціатора ПФДЗП та умовно поділити її на наступні етапи:

1. Організаційний етап, на якому має вирішуватись питання щодо доцільності та можливості проведення ПФДЗП, встановлення строків та виконавців його проведення.
2. Супроводжувальний етап, протягом якого Ініціатор або довірена ним особа підтримує методично коректні робочі умови для проведення ПФДЗП (якщо ці умови залежать саме від Ініціатора).
3. Заключний або резолютивний етап – тобто етап вирішення Ініціатором питання щодо результатів роботи поліграфолога та їх подальше застосування.
4. Перевірочний етап – не є обов'язковим і проводиться при наявності на те підстав.

У зв'язку з чим є доцільним розглядати послідовність дії Ініціатора ПФДЗП саме крізь призму етапності проведення самого дослідження. Так, організаційний етап тісно пов'язаний із підготовчим етапом і у подальшому впливає на результати всього ПФДЗП.

Організаційний етап:

Сучасний стан процесів ініціювання проведення ПФДЗП характеризується ще й тим, що прикладні і тактичні можливості перевірок на поліграфі ще недостатньо відомі Ініціаторам - працівникам правоохоронних органів, працівникам, що задіяні при проведенні службових перевірок, представникам юридичних осіб та фізичним особам. Що у свою чергу підкреслює важливість інформаційного забезпечення категорії осіб, які виступатимуть Ініціаторами та важливість проведення організаційного етапу, від якого також залежить ефективність всього ПФДЗП.

Підготовчий етап роботи поліграфолога має свої особливості залежно від мети проведення ПФДЗП, у зв'язку із чим певні відмінності має і організаційний напрям діяльності Ініціатора.

У контексті сказаного можна виокремити два основні напрями ПФДЗП:

1. Розслідування: - у межах проведення судової експертизи; - для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності; - службові розслідування; - приватні розслідування.

2. Скринінг: - вступний (виявлення факторів ризику щодо особи, яка претендує на зайняття певної посади); періодичний (виявлення правопорушень

вчинених особою, яка вже працює / проходить службу якщо вони мали місце); - вихідний (з'ясування істинних мотивів звільнення особи).

При проведенні ПФДЗП з метою отримання орієнтувальних даних з «розслідування» – Ініціатор має забезпечити поліграфологу можливість ознайомлення з фабулою та обставинами справи (розслідуваного правопорушення, службового проступку, обставини і т.п.).

Попереднє ознайомлення з фабулою справи необхідне, адже дає можливість поліграфологу в робочому порядку з'ясувати причини, за якими у Ініціатора виник інтерес до проведення ПФДЗП, а також визначити наявність факторів правового, методичного та організаційного характеру які принципово виключають можливість застосування поліграфа. Ініціатору потрібно знати, що такими факторами наприклад можуть бути: відсутність добровільної згоди людини на проведення ПФДЗП; наявність у особи фізичного або психічного виснаження; наявність захворювань дихальної або серцево-судинної систем у фазі загострення; дефіцит часу, що виключає можливість проведення методично коректного ПФДЗП тощо.

Переконавшись у відсутності перешкод до застосування ПФДЗП, Ініціатор визначає завдання, які належить вирішити в ході дослідження.

Знаючи прикладні можливості ПФДЗП, поліграфолог може допомогати Ініціатору визначити сукупність питань, які слід з'ясувати в ході майбутнього дослідження. Формулювання ясних і конкретних питань важливо для якісного виконання ПФДЗП, оскільки саме вони визначають весь подальший процес підготовки і здійснення перевірки на поліграфі - від вивчення матеріалів справи до вибору тактики виконання передтестової бесіди і самого ПФДЗП.

Ретельне визначення питань до ПФДЗП при проведенні «розслідування» має важливе значення, адже кожна ситуація що перевіряється є індивідуальною за своєю суттю та потребує особливого підходу, на відміну від більшості кадрових досліджень.

Порада Ініціатору! У якості поради слід зазначити, що чим більше Ініціатор наблизить час перевірки до часу скоєної події, тим якісніші результати поліграфолог зможе отримати за проведенням ПФДЗП. Бажаним також є недопущення додаткового інформування про обставини події особу, щодо якої має проводитись дослідження.

При будь якій формі розслідування, особливо якщо існують декілька підозрюваних, ініціатору з поліграфологом слід обговорити інформацію, яка не повинна бути однозначно викрита перед досліджуваною особою в результаті проведення ПФДЗП. У певних випадках розкриття або несвоєчасне розкриття такої інформації може завдати шкоди подальшому розслідуванню.

Ініціатору, особливо якщо справа стосується діяльності державних органів, обов'язково слід пам'ятати про наявність інформації з обмеженим доступом (державна таємниця, для службового користування) та спеціальний режим поводження з нею. У зв'язку з чим слід ретельно віднестись до підбору інформації, яку можна надавати спеціалісту, залежно від наявності у нього відповідного допуску.

Іноді після попереднього ознайомлення з фабулою справи може з'ясуватись, наприклад, що для якісного виконання ПФДЗП необхідно провести певні заходи або дії, отримати додаткову інформацію або перенести проведення ПФДЗП на більш пізній термін.

В залежності від наявних умов, поліграфолог може навіть прийти до висновку про марність або неприпустимість застосування поліграфа у певній ситуації, про що відповідно має доповісти Ініціатору.

Деякі правоохоронні відомства, що мають повноваження проводити оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, мають власні інструкції якими безпосередньо прописаний порядок ініціювання та проведення ПФДЗПЗ. У зв'язку з чим доречно навести процес ініціювання у загальних рисах.

Порядок призначення ПФДЗП під час виконання оперативно-розшукової діяльності / досудового розслідування.

Ініціатор заповнює бланк завдання, в якому вказуються:

- короткі установчі дані на особу, яка підлягає опитуванню (дослідженню);
- підстави та мету проведення ПФДЗП;
- питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДЗП;
- кому надати результати ПФДЗП.

До остаточного затвердження завдання воно може попередньо узгоджуватися з виконавцем, якому надано право проведення ПФДЗП. При цьому уточнюються питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДЗП; уточнюються терміни проведення ПФДЗП; визначаються заходи щодо організаційного та оперативного забезпечення ПФДЗП.

Завдання на проведення ПФДЗП Ініціатор затверджує у керівника підрозділу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність / досудове розслідування.

Посадова особа, яка підписала завдання, несе персональну відповідальність за достовірність викладених у ньому відомостей, керівник підрозділу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність / досудове розслідування – за обґрунтованість і законність проведення ПФДЗП.

Затверджене завдання Ініціатор направляє до відповідного оперативного, оперативно-технічного, іншого підрозділу або стороннього фахівця, який пройшов відповідну підготовку та має досвід використання поліграфа.

У разі оперативної необхідності, доцільно здійснювати ПФДЗП за усним дозволом керівника підрозділу – Ініціатора за згодою керівника підрозділу, що має право проведення ПФДЗП (або стороннього фахівця), з обов'язковим подальшим письмовим оформленням завдання.

Ініціатор надає, з урахуванням таємності та наявності допуску до відповідної інформації, спеціалісту поліграфа інформацію і матеріали (оперативні та особисті справи, фото-, аудіо- та відеоматеріали, довідки, повідомлення, висновки експертиз тощо), необхідні для організації конкретного ПФДЗП. Характер і обсяг матеріалів і інформації визначає спеціаліст поліграфа за домовленістю з Ініціатором.

Ініціатор здійснює організаційне та оперативне забезпечення ПФДЗП на всіх етапах його проведення.

ПФДЗП проводиться в ізолюваному службовому кабінеті або іншому ізолюваному приміщенні, що відповідає загальним санітарно-гігієнічним нормам для житлових приміщень. Відповідність умов проведення ПФДЗП необхідним методичним вимогам визначає фахівець.

ПФДЗП проводиться державною або іншою мовою яку розуміє та може висловлюватися досліджувана особа. При необхідності Ініціатор може залучити до проведення ПФДЗП перекладача.

Рішення про присутність в приміщенні, в якому проводиться ПФДЗП, інших осіб крім спеціаліста поліграфа і досліджуваної особи приймається поліграфологом спільно з Ініціатором.

При проведенні ПФДЗП може здійснюватись аудіо- або відеозапис із повідомленням про це досліджуваної особи і письмовим підтвердженням її згоди.

У разі припинення ПФДЗП питання про його подальше проведення вирішується поліграфологом спільно з Ініціатором залежно від можливості усунення причин, що перешкоджають проведенню ПФДЗП.

Окремий порядок має призначення психо-фізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа адже у цьому випадку виникає необхідність застосування норм процесуального законодавства.

Судова експертиза, у т.ч. і СПФЕЗП може бути призначена у судових процесах по різних галузях права, наприклад кримінального, господарського, цивільного судочинства тощо. У зв'язку з чим буде регламентуватись кримінальним, господарським або цивільним процесуальним законодавством відповідно.

Якщо мова йде про кримінальне судочинство, то доказом, відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України визнаються фактичні дані, отримані в передбаченому Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Відповідно до ст. 64 КПК Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках - також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

Наказом Міністерства юстиції України від 27.07.2015 № 1350/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5» визначено, що з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа. А предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерела отриманої опитуваною особою інформації;
- уявлень опитуваної особи про певну подію;
- іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

Отже судово-психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа – це криміналістичне дослідження, спрямоване на виявлення наявності (або відсутності) в пам'яті людини інформації, яка містить ідеальні сліди (уявні образи) подій минулого.

Слід наголосити, що питання допустимості висновку експерта за результатами СПФЕЗП в якості доказу, як і інших джерел вирішується саме судом у кожному окремому випадку.

Предметом СПФЕЗП є встановлення фактичних даних про наявність в пам'яті людини інформації, носієм якої є ідеальні сліди подій минулого.

Об'єктом СПФЕЗП є пам'ять людини, як невід'ємна складова частина його психіки.

Процесуальний порядок призначення та проведення СПФЕЗП є загальним. Спираючись на чинне законодавство можна навести наступний порядок проведення СПФЕЗП:

1. Винесення клопотання (із відповідним переліком запитань до експерта) стороною кримінального провадження до керівника установи, яка спеціалізується на проведенні ПФДЗП.

2. Залучення спеціаліста поліграфа як експерта-поліграфолога до участі у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; п.п. 4 та 5 ч. 2 ст. 244 КПК України) та покладення обов'язків щодо проведення СПФЕЗП.

3. Виконання покладених на фахівця завдань, що стоять перед експертом з дотриманням процесуальних вимог та засад організаційного, тактичного й методичного характеру.

4. Надання отриманих результатів посадовій особі, що призначила проведення СПФЕЗП.

У зв'язку із призначенням СПФЕЗП Ініціатор має забезпечити:

- надати поліграфологу об'єктивну характеристику щодо підекспертного (опитуваного) на поліграфі та його процесуальний статус у кримінальному провадженні;

- ознайомити поліграфолога з окремими питаннями досудового слідства, з метою належної підготовки тестових запитань для підекспертного. Залежно від потреби це можуть бути: перелік копій окремих документів слідчих (розшукових) дій: протоколи огляду місця події; допиту; обшуку; експертних висновків інших проведених судових експертиз; складений обвинувальний акт тощо. З урахуванням дотримання таємниці слідства, з переліченими вище документами експерту-поліграфологу необхідно ознайомлюватися у спеціально відведеному місці, а саме: у службовому кабінеті слідчого, іншому окремому ізолюваному приміщенні для отримання на руки матеріалів кримінального провадження та забезпечення їх схоронності;

- у процесі експертного дослідження з'ясувати можливість участі захисника або законного представника а також чи виявляє останній бажання бути присутнім під час проведення СПФЕЗП;

– довідатися від підекспертного (опитуваного), чи проходив він раніше аналогічне дослідження, щодо яких питань та що показали результати попередніх ПФДЗП;

– визначити оптимальну дату та час початку проведення СПФЕЗП.

Ініціююча сторона проведення СПФЕЗП має також надати:

– оформлену ухвалу суду про призначення цієї експертизи та завдання, які виносяться на її виконання;

– копії процесуальних та інших документів, що безпосередньо стосуються зареєстрованої події кримінального правопорушення, перелік яких був завчасно обговорений між експертом-поліграфологом та ініціатором експертизи;

– коло питань, які цікавлять слідство для з'ясування в межах кримінального провадження;

– кількісний та персональний склад учасників, які виявляють бажання бути присутніми під час проведення СПФЕЗП. Слід зазначити, що присутність осіб крім поліграфолога та підекспертної особи в приміщенні де проводиться СПФЕЗП є небажаною. Допустимим вважається присутність перекладача у разі потреби. Присутність захисника, законного представника, Ініціатора у разі необхідності краще реалізувати шляхом позавізуального спостереження, тобто або перебування у сусідньому приміщенні, обладнаному дзеркальним з одного боку склом або через засоби аудіо- відеофіксації та передачі інформації у режимі відеоконференції.

Суттєвим питанням на стадії підготовки до проведення цієї експертизи має бути з'ясування індивідуальних особливостей підекспертного (опитуваного), зокрема: обставин добровільної згоди на вказану експертизу; віку та стану здоров'я особи; наявних захворювань чи хронічних хвороб, у тому числі залежності від алкогольних, снодійних, психотропних, наркотичних речовин та інших хімічних і біологічних препаратів тощо.

Особливостями організаційного етапу ПФДЗП при проведенні **кадрового скринінгу** можна визначити:

- визначення Ініціатором кадрових ризиків для певної посади або особи, наявність яких необхідно перевірити за допомогою ПФДЗП;

- за одними критеріями (однакові кадрові ризики) зазвичай перевіряють всіх кандидатів на певні посади або здійснюють періодичні перевірки, що у свою чергу потребує менших зусиль при підготовці до ПФДЗП як з боку поліграфолога так і з боку Ініціатора;

- як наслідок — зменшені часові витрати на підготовку порівняно із «розслідуванням»;

- при потребі перевірки декількох осіб, має бути визначена черговість, складено графік проведення ПФДЗП який узгоджено (поінформовано) з поліграфологом;

- важливим є завчасне повідомлення особам, що мають пройти ПФДЗП про необхідні умови проведення якісної перевірки (гарний сон, своєчасний прийом їжі, відмова напередодні від вживання алкоголю/наркотиків, бажаним є відмова від вживання ліків перед тестуванням (за можливості), планування власного часу для проходження перевірки (зазвичай це 2-3 години). Цей пункт актуальний також і у випадках проведення розслідувань.

Враховуючи вищенаведене Ініціатором мають визначатись оптимальні умови і терміни проведення ПФДЗП, з обов'язковим урахуванням часу, необхідного для підготовки та організації роботи поліграфолога.

Для якісної підготовки, поліграфологу важливо уважно ознайомитись з усіма наявними в розпорядженні Ініціатора матеріалами. У випадках проведення розслідування поліграфологу доцільно звертати увагу на виявлення в матеріалах ознак або обставин розслідуваної події, які могли бути відомі лише особі, яка її вчинила або мала до неї безпосереднє відношення, а Ініціатору відповідно надавати у цьому допомогу.

У деяких випадках Ініціатору з поліграфологом доцільно проговорити можливий хід да закінчення процедури ПФДЗП.

Таким чином, організаційний етап, який є основоположним у проведенні ПФДЗП, має завершитись одним з трьох варіантів:

- а) прийняття рішення про виконання ПФДЗП та формування завдань, які мають бути виконані;

- б) прийняття рішення про додаткову підготовку до ПФДЗП (тобто відстрочка ПФДЗП) та формування завдань, які мають бути виконані;

- в) прийняття рішення про відмову від застосування поліграфа.

Ініціатору слід враховувати, що навантаження на одного поліграфолога **не повинно перевищувати двох ПФДЗП на день** (у разі проведення не складних досліджень).

На Ініціатора покладається забезпечення прибуття особи, щодо якої планується проведення ПФДЗП, у встановлений час і місце. Ініціатор також інформує осіб, які направляються на ПФДЗП, напередодні дослідження виключити важкі фізичні або психічні навантаження, вживання алкогольних напоїв та психотропних речовин тощо.

Супроводжувальний етап для Ініціатора починається з початком проведення ПФДЗП і полягає у підтриманні методично коректних робочих умов для проведення ПФДЗП, якщо ці умови залежать саме від Ініціатора

(наприклад проблеми із енергопостачанням, температурним режимом або звуковим фоном, якщо ПФДЗП відбувається на території Ініціатора. Супроводження / спостереження за досліджуваною особою під час здійснення перерви у ПФДЗП якщо для того є необхідність тощо). Протягом цього етапу Ініціатор або довірена ним особа мають знаходитись «на зв'язку» із поліграфологом на випадок настання непередбачуваних обставин.

Якщо організаційний етап був найбільш енергоємним для Ініціатора або його довіреної особи, то період супроводжувального етапу є більш енергоємним вже для поліграфолога, адже саме протягом цього етапу безпосередньо відбувається процедура проведення ПФДЗП (передтестова бесіда; заповнення заяви про надання добровільної згоди на проходження ПФДЗП із використанням поліграфа; інструктування опитуваної (досліджуваної) особи щодо порядку проведення тестування на поліграфі і закріплення давачів; обговорення питань, які будуть задаватись особі під час ПФДЗП; тестування на поліграфі; попередня оцінка отриманих даних ПФДЗП; заключна співбесіда; остаточна обробка та аналіз результатів; підготовка висновку).

Заключний або резолютивний етап ПФДЗП по суті є кульмінаційним і настає після ознайомлення Ініціатора із довідкою поліграфолога, яка складається за результатами дослідження.

Зазвичай, довідку про результати ПФДЗП поліграфолог готує у двох примірниках (1 прим. – Ініціатору; 2 прим. – до справи), яка має містити таку інформацію:

- дата та час початку і закінчення ПФДЗП;
- місце проведення ПФДЗП, адреса;
- серія, номер, дата видачі документа, найменування закладу, що засвідчує проходження поліграфологом відповідної підготовки;
- посада, найменування структурного підрозділу, прізвище, ім'я та по батькові Ініціатора;
- назва, модель і серійний номер поліграфа, який використовувався, та кількість каналів, що забезпечують реєстрацію психофізіологічних показників суб'єкта дослідження;
- прізвище, ім'я та по батькові суб'єкта дослідження;
- підстава для проведення ПФДЗП;
- мета проведення ПФДЗП;
- питання, що перевірялися відповідно до поставленого завдання;
- опис отриманих результатів та психофізіологічних реакцій суб'єкта ПФДЗП на кожен із стимулів;
- обґрунтовані висновки;

- перелік матеріалів, що додаються до довідки;
- посада, найменування структурного підрозділу, прізвище, ім'я та по батькові поліграфолога, який проводив ПФДЗП.

У зміст довідки не слід вносити інші персональні дані особи, окрім анкетних даних (прізвище, ім'я та по батькові) та відомостей, що стосуються обставин, які перевірялися.

У довідці обов'язково зазначається, що висновки носять ймовірний та орієнтувальний характер, і не можуть бути використані як доказ.

Інформація, що викладена в довідках та матеріалах опитування осіб містить інформацію з обмеженим доступом, гриф якої визначає Ініціатор при розробці завдання відповідно до чинного законодавства. Для решти документів гриф обмеження доступу надається з урахуванням грифа завдання та доданих до нього матеріалів.

За бажанням особи яка проходила дослідження, Ініціатор або за його дорученням інша особа має ознайомити її з довідкою ПФДЗП (якщо дозволяє гриф обмеження доступу) або надати інформацію щодо результатів дослідження в інший передбачений законодавством спосіб.

Для Ініціаторів в установах, підприємствах, організаціях яких діють відомчі (або внутрішні) Інструкції щодо проведення ПФДЗП форма та зміст такого висновку вже передбачена цими нормативними актами.

Щодо опису отриманих результатів та психофізіологічних реакцій суб'єкта ПФДЗП на кожен із стимулів, залежно від формату тесту ПФДЗП висновки поліграфолога мають містити такі основні положення:

1. При проведенні тестів на упізнання: «упізнання виявлено», «упізнання не виявлено»; «немає висновку» (такий висновок може бути зроблений у разі відсутності фізіологічних реакцій особи або у разі спотворення реакцій на ознаки різними чинниками).
2. При проведенні інших видів тестів при «розслідуванні»: «обман виявлено»; «обман не виявлено»; «немає висновку» (може бути зроблений у разі суперечливості, неадекватності або помилковості при інтерпретуванні фізіологічних реакцій особи).
3. При проведенні інших видів тестів при «скринінгу»: «значимі фізіологічні реакції виявлено»; «значимі фізіологічні реакції не виявлено»; «невизначений результат» (може бути зроблений у разі суперечливості, неадекватності або помилковості при інтерпретуванні фізіологічних реакцій особи).

Або взагалі висновок поліграфолога може містити формулювання «навмисне небажання співпрацювати», який означає, що поліграфологом виявлена цілеспрямована та повторювальна поведінка особи, яка суперечила

інструкціям, перешкоджала чи приводила до спотворення запису фізіологічних реакцій. Вважаємо, що навмисно а тим більше неодноразово порушувати інструкції поліграфолога щодо проведення ПФДЗП буде лише особа, яка не зацікавлена у отриманні об'єктивного результату по дослідженню із застосуванням поліграфа.

У разі наявності у Ініціатора питань, пов'язаних із процедурою ПФДЗП або отриманими результатами, поліграфолог може надати на них відповіді у вигляді додаткового консультування.

Орієнтуючись на отримані результати ПФДЗП Ініціатор вже має можливість зважено приймати відповідні кадрові, процесуальні або особисті рішення, спрямовані на вирішення ситуації, яка послужила приводом до Ініціювання ПФДЗП.

Перевірочний етап ПФДЗП – може відбуватись у разі виникнення підстав для перевірки якості проведення дослідження та його результатів або у випадку ініціювання повторного / додаткового дослідження.

Повторне дослідження із застосуванням поліграфа має проводитись при виникненні обґрунтованих підстав вважати, що результати попереднього дослідження в силу різних обставин було проведено з порушенням необхідних вимог щодо такого виду досліджень.

Необхідність проведення додаткових досліджень із застосуванням поліграфа може виникнути при наявності потреби у з'ясуванні додаткових відомостей за подією, за якою вже було проведено первинне дослідження із застосуванням поліграфа. Тобто це дослідження буде виступати як доповнююче.

В якості додаткових заходів, що спрямовані на забезпечення законності та об'єктивності результатів ПФДЗП, деякими відомчими інструкціями передбачено здійснення методичного контролю за роботою поліграфологів з боку його керівництва, яке має відповідну фахову підготовку в цій галузі.

Для формування необхідного обсягу знань, що потрібні Ініціатору, наводимо основні етапи, за якими безпосередньо проводиться ПФДЗП, яке має включати:

- підготовку до проведення ПФДЗП;
- передтестову бесіду поліграфолога з досліджуваною особою (передбачає з'ясування фізичного та психічного стану особи, з'ясування намірів щодо добровільності на проходження ПФДЗП, а також заповнення заяви про надання добровільної згоди на проходження ПФДЗП із використанням поліграфа. Заяву особа заповнює власноруч. У випадку відмови особи, ПФДЗП не проводиться);

- інструктування досліджуваної особи щодо порядку проведення тестування на поліграфі і закріплення давачів;
- обговорення питань, які будуть задаватись особі під час ПФДЗП;
- тестування на поліграфі;
- попередня оцінка отриманих даних ПФДЗП;
- заключна співбесіда;
- остаточна обробка та аналіз результатів;
- підготовка висновку.

Наголошуємо, що у процесі проведення ПФДЗП особа має право в будь-який момент відмовитись від подальшої участі в його проведенні.

При проведенні ПФДЗП бажаним є здійснення відеозапису, про що слід повідомити досліджувану особу та отримати її згоду. Відеозапис процесу проведення ПФДЗП бажано також синхронно фіксувати реєстрацію фізіологічних показників особи.

2.2. Фактори, що впливають на об'єктивність психофізіологічного дослідження осіб із застосуванням поліграфа

Вважається, що сказати правду або збрехати може лише особа, яка володіє інформацією, що є предметом перевірки та сприймає її як достовірну.

Для того щоб отримані під час проведення ПФДЗП результати були об'єктивними та могли використовуватись, сама процедура такого дослідження, окрім проходження необхідних етапів, має відповідати певним умовам/вимогам.

По перше жодна процедура проведення перевірки на поліграфі не повинна проходити публічно або у прямому ефірі, якщо результати цього дослідження мають бути використані щодо встановлення правдивості особи. Стандарти практики Американської Асоціації Полиграфологов

Для забезпечення об'єктивності результатів ПФДЗП повинні бути дотримані певні технічні умови щодо стану приміщення в якому буде проводитись процедура опитування (дослідження) осіб.

Для проведення ПФДЗП бажаним є використання спеціально обладнаного або пристосованого приміщення, яке має відповідати таким вимогам:

- площа приміщення – від 10 м²;
- висота стелі – не менше 2,5 м;
- стіни приміщення мають бути пофарбовані в нейтральні пастельні кольори (світло-бежевий, білий, сірий і т. ін.), без деталей (картин, календарів, оздоблення тощо), які відвертають увагу;
- захищеність від впливу зовнішніх факторів (яскраве світло, шум, вібрація, будь-які перешкоди та інші фактори), які можуть вплинути на об'єктивність опитування;
- бажана наявність санвузла;
- наявність зручного крісла для опитуваної особи та стола зі стільцем для спеціаліста поліграфа;
- опитування (дослідження) осіб здійснюється в умовах комфортної температури та вологості повітря для проведення опитування;
- місце проведення ПФДЗП та відповідна техніка повинні забезпечувати безпеку для життя та здоров'я осіб, що задіяні у цьому процесі.

Потрібно унеможливити раптові телефонні дзвінки, вхід до приміщення сторонніх осіб, гучні вигуки чи розмови працівників у сусідніх приміщеннях, коридорах.

Важливу роль для результатів ПФДЗП відіграє належний фізичний і психологічний стан опитуваної (досліджуваної) особи.

ПФДЗП не проводиться, якщо у особи:

- гострий період соматичних захворювань;
- гострий больовий синдром;
- інтоксикація організму;
- захворювання, що супроводжуються явно вираженою серцево-судинною чи дихальною недостатністю;
- травми, анатомічні дефекти та обмороження пальців рук, ніг, ампутація верхніх та нижніх кінцівок;
- перебування особи у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння або під впливом психотропних речовин, будь-яких медикаментів, що впливають на функціонування центральної нервової, серцево-судинної чи дихальної системи;
- фізичне або психічне виснаження, а також якщо особа перебуває в стані сонливості або неконтрольованого перезбудження, не може координувати свої рухи тощо (наприклад перебування підозрюваного в слідчому ізоляторі, в переповнених камерах не сприяє оптимізації його стану).

ПФДЗП не проводиться відносно особи, яка перебуває в стані вагітності (у деяких випадках дозволяється проведення дослідження за ініціативи самої вагітної).

ПФДЗП також не проводиться:

- з метою прогнозування дій опитуваної (досліджуваної) особи або її намірів, не підкріплених конкретними діями;
- щодо осіб молодше 14 років (ПФДЗП особи від 14 до 16-річного віку виконується лише за наявності письмової згоди батьків або законних представників цієї особи; під час досудового розслідування щодо осіб, які не досягли віку 18 років здійснюється з отриманням умов передбачених КПК України);
- у разі, якщо спеціаліст поліграфа знаходиться в службовій або іншій залежності від опитуваної (досліджуваної) особи, а також за наявності інших обставин, що дають підставу вважати, що спеціаліст поліграфа особисто, прямо чи опосередковано зацікавлений у необ'єктивному результаті проведення ПФДЗП.

Терміни «близькі особи» та «конфлікт інтересів» зазвичай вживаються у значеннях, наведених у Законі України «Про запобігання корупції».

При наявності причин, що перешкоджають проведенню ПФДЗП, таке дослідження слід призупинити. Питання про його відновлення вирішується спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором залежно від можливості усунення причин, що перешкоджають проведенню ПФДЗП.

Слід також дотримуватись і загальних умов організації та проведення ПФДЗП, до яких потрібно віднести:

- організаційне забезпечення ПФДЗП на всіх стадіях його проведення здійснює Ініціатор дослідження (далі – Ініціатор);

- залежно від ситуації, Ініціатором може виступати посадова особа, яка здійснює провадження, сторона захисту, керівник відповідного відомства/підрозділу, установи/підприємства/організації його заступники або уповноважені особи, прокурор (процесуальний керівник досудового розслідування), фізична особа а також особа, щодо якої висунуті сумніви стосовно правдивості наданої нею інформації;

- Ініціатор у порядку, передбаченому чинним законодавством України, заздалегідь надає спеціалісту поліграфа інформацію і матеріали, необхідні для проведення ПФДЗП, характер і обсяг яких визначає спеціаліст поліграфа;

- терміни проведення ПФДЗП визначаються спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором з урахуванням часу, необхідного для підготовки та проведення ПФДЗП;

- на Ініціатора покладається обов'язок із забезпечення прибуття особи, щодо якої планується проведення ПФДЗП, у встановлений час і місце, а також щодо забезпечення безпеки проведення ПФДЗП;

- у разі присутності при проведенні ПФДЗП (за умови надання такої згоди спеціалістом поліграфа) Ініціатор повинен строго слідувати отриманим від спеціаліста поліграфа інструкціям, не втручатися в його дії, не робити будь-яких зауважень або заяв без узгодження з ним.

З метою підвищення результативності ПФДЗП його слід проводити в умовах, що виключають спілкування опитуваного (досліджуваного) з особами, які безпосередньо не задіяними в організації і проведенні дослідження. Рішення про присутність в приміщенні, в якому проводиться ПФДЗП, інших осіб крім спеціаліста поліграфа і опитуваної (досліджуваної) особи приймається спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором відповідно до вимог чинного законодавства України.

Рекомендується робити перерви кожні дві години проведення ПФДЗП або частіше, залежно від стану особи, яка проходить ПФДЗП. Положеннями деяких відомчих інструкцій передбачено робити перерви кожену годину протягом ПФДЗП. Не рекомендується проведення ПФДЗП більше 4 годин протягом одного дня для однієї особи. Не дозволяється проведення дослідження у нічний час.

При великому обсязі завдань, поставлених перед спеціалістом поліграфа, ПФДЗП слід проводити поетапно, бажано в різні дні. Тестування на поліграфі доцільно проводити в першій половині дня (після гарного сну і легкого сніданку опитуваної (досліджуваної) особи).

Наступний фактор, що може впливати на об'єктивність ПФДЗП пов'язаний із поведінкою самої досліджуваної особи, а точніше навмисним внесенням нею в процес ПФДЗП чинників, що викривляють взаємозв'язок психо-фізіологічного стану людини, яка тестується та її показниками поліграмм. Такі дії називають протидією. Протидія також може бути спрямована на сам факт проведення ПФДЗП або порушення його процедури.

Як показує практика, у тому чи іншому вигляді, із протидією ПФДЗП зустрічалась більшість поліграфологів під час здійснення своєї професійної діяльності.

Зараз свободно можна отримати доступ до порад та інформації щодо «проходження» поліграфа із необхідним результатом. Наприклад мережа Internet пропонує безліч способів як можна спробувати «обійти», «обманути» поліграф.

Боротьба з протидією осіб що тестуються під час виконання ПФДЗП і її профілактика може бути різною. Наприклад, у США запроваджена окрема державна програма через створення спеціальних сайтів-пасток для тих, хто цікавиться, як обдурити поліграф. Це допомагає виявляти корупціонерів, нечесних чиновників, терористів, маніяків, педофілів тощо. Отримання інформації з цих сайтів дозволяє відстежувати, звідки був запит, від кого, скільки часу особа провела на сайті, що саме читала, копіювала, з ким спілкувалась. Також спеціально поширюються завідомо «непрацюючі» способи протидії ПФДЗП. Тобто, це своєрідний варіант розміщення свідомо помилкової інформації про способи «вдалої» протидії та їх особливості. Виявлення цих осіб та їх «спроб» допомагає краще розуміти справжні наміри кандидата на участь у проведенні ПФДЗП.

У зв'язку з чим діяльність з проведення тестування із застосуванням поліграфа повинна враховувати можливість виникнення факторів пов'язаних із протидією та включати засоби їх попередження, виявлення та нейтралізації. Цей аспект також бажано обговорити із поліграфологом до початку ПФДЗП.

Слід зазначити, що добровільна згода особи є невід'ємною складовою процедури проведення ПФДЗП. Така згода закріплюється шляхом підписання заяви про згоду на проходження дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа. А правомірність отримання інформації від опитуваної (досліджуваної) особи має забезпечуватися положеннями ч.1 ст. 32 Конституції України відповідно до якої не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Тобто, надаючи добровільну згоду така особа вправі отримати відповідні гарантії збереження інформації, яка проговорюватиметься під час проведення ПФДЗП. Ця позиція підтверджується тим, що перед початком тестування опитувана

(досліджувана) особа попереджається про конфіденційність співбесіди і про те, що результати тестування будуть відомі лише певному колу осіб (зазвичай це поліграфолог та ініціатор дослідження), тобто спеціалістом поліграфа вже надаються певні гарантії щодо нерозповсюдження отриманих відомостей.

Особи, які мали доступ до інформації про факт, процедуру та результати опитування (дослідження) осіб, повинні забезпечувати її конфіденційність. За порушення конфіденційності цієї інформації винні особи несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Для отримання згоди на проходження ПФДЗП забороняється чинити тиск на особу, стосовно якої передбачається його виконання. Відмова особи від участі в проведенні ПФДЗП не повинна мати за собою обмеження її законних прав та інтересів.

Порядок обліку, зберігання, використання та знищення матеріалів опитування осіб, які містять інформацію з обмеженим доступом, здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Довідка передається особисто Ініціатору, або особі що затвердила завдання, або направляється на адресу Ініціатора в запечатаному пакеті з позначкою «Особисто», але у будь якому випадку з дотриманням вимог секретного діловодства. Порядок зберігання та поводження з довідкою та матеріалами ПФДЗП повинні відповідати встановленим вимогам.

Спеціаліст поліграфа не зобов'язаний давати відповіді на питання, які не передбачені завданням на проведення ПФДЗП.

Отримана в результаті проведення ПФДЗП інформація, яка потребує негайної перевірки і реалізації, може бути повідомлена Ініціатору до оформлення довідки усно.

Довідка повинна бути підготовлена для надання Ініціатору протягом 10 діб з дня проведення ПФДЗП.

За запитом Ініціатора про відображення в укладенні аналізу і оцінки зареєстрованих психофізіологічних даних, з яких впливають висновки спеціаліста поліграфа, довідка надається протягом 30 діб з дня проведення ПФДЗП.

Матеріали проведення ПФДЗП (завдання на проведення ПФДЗП, заяву про згоду на проходження ПФДЗП, записи психофізіологічних даних, аудіо- та відеозаписи, робочі журнали, тести для проведення опитування (дослідження) особи, копія висновку спеціаліста і т.д.) зберігаються в підрозділі-виконавця ПФДЗП, як правило, протягом року.

Пред'явлення опитуваній (досліджуваній) особі результатів проведення ПФДЗП здійснюється на її вимогу.

Матеріали ПФДЗП можуть бути використані в науково-дослідній та навчально-методичній роботі тільки після виключення з них анкетних даних опитаних (досліджених) осіб та інформації з обмеженим доступом.

Слід пам'ятати, що відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність відповідно до чинного законодавства України, окрім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини та її законні гарантії.

Ще одним аспектом, на який слід звернути увагу при співпраці із спеціалістом поліграфа у межах ОРД є з'ясування можливості залучення поліграфолога до виконання оперативно-розшукових завдань, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Слід зазначити, що Закон України «Про інформацію» серед інформації з обмеженим доступом професійної таємниці не передбачає. Правовий стан інформації, яку прийнято вважати професійною таємницею регламентується залежно від певної галузі відповідними нормативними актами (адвокатська таємниця – ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», лікарська таємниця – ст. 40 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», нотаріальна таємниця – ст. 8 ЗУ «Про нотаріат», журналістська таємниця – п. 11 ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч. 3 ст. 25 ЗУ «Про інформацію», таємниця сповіді - ч. 5 ст. 3 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» тощо).

Тобто, у зв'язку із відсутністю відповідної правової регламентації в Україні, склалась ситуація, в якій при фактично діючій галузі надання поліграфологічних послуг відсутні правові гарантії захисту інформації яку отримує спеціаліст поліграфа під час своєї професійної діяльності.

Інформація, з якою доводиться працювати спеціалісту поліграфа відноситься саме до професійної таємниці і потребує відповідної правової регламентації, адже: така інформація довіряється спеціалісту поліграфа у зв'язку із виконанням ним своєї професійної діяльності; професію «експерт-поліграфолог» з 2010 р. внесено до Національного класифікатора професій (ДК: 003 «Класифікатор професій», Код 2144.2 – «експерт-поліграфолог») і фахівці цієї професії вже тривалий час активно працюють на підприємствах, установах, організаціях різних форм господарювання; заборону на поширення довіреної інформації, яка може зашкодити правам або законним інтересам довірителя, поки не встановлено законом, але такий результат маємо у зв'язку з

неналежним приділенням уваги законодавцем цьому питанню; інформація отримана поліграфологом досить специфічна, адже може включати як суто персональні дані так і іншу охоронювану таємницю, але у зв'язку із зміною «адресата» вже не може вважатись наприклад лікарською, адвокатською або нотаріальною таємницею хоча все також потребуватиме відповідних правових гарантій її захисту.

У зв'язку з чим використання спеціалістів поліграфа як освідомлювачів, слід вважати не правомірним, такий висновок можна зробити спираючись на засади закладені у ч. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до яких забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Отже, загалом психофізіологічне опитування (дослідження) особи в межах службової діяльності оперативного підрозділу може проводитись навіть при існуючому стані нормативно-правового регламентування цієї діяльності, адже існує певне підґрунтя активного його впровадження в ОРД. Проте бажаним було би уточнення певних принципових позицій для подолання суперечностей теоретичних та прикладних засад а також нормативного закріплення порядку проведення ПФДЗП під час ОРД.

Післямова

Підсумовуючи вищенаведене вважаємо, що особа має статус Ініціатора з моменту надання належним чином підготовленого завдання виконавцю, тобто поліграфологу. У зв'язку з чим Ініціатором проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа є особа, яка при наявності відповідних підстав реалізувала власні права (повноваження) через надання завдання на проведення дослідження із застосуванням поліграфа поліграфологу.

Через методичні рекомендації автор намагався ознайомити осіб, що виступатимуть ініціаторами психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа з основами їх проведення. Важливим є донесення до Ініціаторів у доступній формі відомостей, що допоможуть ефективніше реалізувати можливості ПФДЗП.

Для більш зрозумілого сприйняття матеріалу, автор наводить необхідну для ініціатора інформацію через її систематизацію на певні етапи, в яких безпосередньо вказує на організаційні аспекти що потребують уваги. Також, одним з додатків, автором наведений перелік основних питань із короткими відповідями на них, що може допомогти недосвідченому ініціатору психофізіологічного дослідження сформулювати уявлення про цей вид діяльності та у короткі строки прийняти відповідне рішення.

При підготовці даних рекомендацій були також враховані результати анкетних опитувань поліграфологів з приводу їх взаємодії із Ініціаторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс] : станом на 4 лют. 2011 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – 1996. – № 30. – Ст. 1. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%E2%96-%E2%F0>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
4. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379
5. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55
6. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. (зі змінами від 9 трав. 2011 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>.
7. Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13>
8. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15>
9. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань :

Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF>

10. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 року № 180 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17>

11. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 01.09.2017 № 749 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17>

12. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 13.11.2017 № 920 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>

13. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 : Наказ Міністерства юстиції України від 27.07.2015 № 1350/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15>

14. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. / Мотлях О.І., Костюк В.Л., Куценко Д.В.– К. : Освіта України, 2016. – 73 с.

15. Honts, C.R., Polygraph and Polygraph Techniques. Encyclopedia of Psychology and Law. Available at: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412959537.n231>

16. Deulin D., Using of the possibilities of psycho-diagnostic software module within the instrumental detection of deception / D.Deulin, S.Babich Applied psychology and pedagogy Volume 3 № 3 , 2018; с.80-90 Available at: https://doi.org/10.12737/article_5b1ee57f9be059.87820758

17. Сухонос В.В. Правовий статус прокурора в системі органів державної влади України / В.В. Сухонос, Є.В. Сухоновська // Правові горизонти. – № 10 (23). – Суми. – С. 85-91 DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p85>
18. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права : [навчально-методичний посібник] / Л.А. Луць. – К. : Атіка. – 2007. – 412 с.
19. Кофман Б.Я. Правовий статус людини і громадянина та правові стани особистості в умовах розвитку громадянського суспільства: до питання трансформації / Б.Я. Кофман // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2019. – № 1. – С.36-43 DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.04>
20. Куценко Д.В., Правовий статус ініціатора проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ: наук. журн. / [редкол.: Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. - №1 (17). – 108 с.; С. 54-61
21. Куценко Д.В., «Поліграфологічна таємниця» та її гарантії у кримінальному процесі України / Д.В. Куценко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2. – Т.2. – С. 142–146
22. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 520 с.
23. Колодій А. М. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.
24. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
25. Мотлях О.І. Передтестова бесіда експерта-поліграфолога з під експертним як основа для фахового проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа / О.І. Мотлях, А.О. Тодосієнко. –

//Юридичний вісник Національного авіаційного університету: Серія «Повітряне і космічне право». – 2015. – № 1 (34). – С. 153-158

26. Мотлях О.І. Теоретичні і праксеологічні засади психодіагностики особистості з позиції компаративістського аналізу наукових «теорій поліграфа» / О.І. Мотлях. – // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – № 2 (II). – С. 137-149

27. Мотлях О. І. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник / О. І. Мотлях, І. П. Усіков. – К.: Освіта України, 2015. – 210 с.

28. Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. /Мотлях, О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. – К.: Освіта України, 2016. – 73 с.

29. Никифорчук Д. Й. Теорія та практика поліграфічних опитувань у діяльності поліції / Д. Й. Никифорчук, В. І. Барко, Т. Ю. Ваврик // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України / за ред. В. Л. Регульського. – Львів : Львів. ін-т внутр. справ при НАВСУ, 2000. – С. 194–202.

30. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» / А. В. Панчишин // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 95–98.

31. Федотова І.О. Теоретичні аспекти визначення змісту та елементів правового статусу суб'єктів митних правовідносин [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2012_1\(8\)__1.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2012_1(8)__1.pdf)

32. Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура // О.М. Гумін, Є.В. Пряхін. – Наше право. – № 5. – 2014. – С. 32-37

33. Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі : проект Закону України від 17.02.2016 № 4094. [Електронний ресурс]

— Режим доступу :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094&skl=9

34. Большой юридический словарь. — М.: Проспект. А. В. Малько.- 2009, 505 с.

35. Крупнова Л.В. Адміністративно-правовий статус працівника державної виконавчої служби України [Електронний ресурс] / Л.В. Крупнова. — [Електронний ресурс] — Режим доступу :
http://disertaciya.org.ua/disertaciya_1_117.html

36. Янюк Н.В. Адміністративно-правовий статус посадової особи : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Янюк Наталія Володимирівна. — Л., 2002. — 168 с.

Питання-відповіді

Що таке поліграф?

Поліграф – технічний, багатоканальний реєстратор психофізіологічних реакцій людини, гласного використання, який дозволяє виявляти та фіксувати психофізіологічні реакції індивідуума на певні стимули (подразники) за рахунок перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах.

Стимулами для цього процесу можуть виступати певні запитання, фотографії, відео, речі матеріального світу, тобто все, що може провокувати психофізіологічну реакцію людини.

Що таке перевірка на поліграфі?

Перевірку на поліграфі можна охарактеризувати як процес дослідження психоемоційного напруження людини у відповідь на надану за спеціальними методиками інформацію, реєстрація якого відбувається за допомогою поліграфа.

Чи законне використання поліграфа в Україні?

За умови надання добровільної згоди особи на проведення відносно себе дослідження та дотримання умов дослідження, застосування поліграфа цілком відповідає вимогам Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та іншим нормативно-правовим актам України.

Що реєструє поліграф?

Поліграф може реєструвати різні показники організму людини, але основними каналами реєстрації вважаються:

Дихання - сукупність процесів, які відстежують надходження в організм кисню, використання його в біологічному окисненні органічних речовин і видалення з організму вуглекислого газу. Поліграфом реєструється зміни обсягу грудної клітини під час проходження цього процесу.

Артеріальний тиск – тиск, який розвивається кров'ю в артеріальних судинах організму. У стані емоційної напруги виникає підвищення тиску, яке сприяє протіканню кров'ю і як результат кращому обміну між біологічною тканиною. Поліграфом реєструються саме зміни артеріального тиску особи.

Електро-дермальна активність - зміна різниці потенціалів та зниження електричного опору між двома ділянками поверхні шкіри, що і реєструється поліграфом.

Фотоплетизмограма - метод регистрации оптической плотности ткани. Реєструється плетизмографом, що складається з випромінювача світлового потоку, який просвічує біотканини і приймача, що реєструє щільність світлового потоку, який пройшов крізь тканину.

Тремор – мимовільні, ритмічно стереотипні коливальні рухи різних частин тіла в результаті послідовного скорочення м'язів антагоністів. Давач тремору використовується з метою реєстрації неприродних рухів особи, яка проходить дослідження із застосуванням поліграфа.

В яких випадках доцільно проводити перевірку на поліграфі?

Основна сфера застосування поліграфа - визначення ступеня причетності до певної події, встановлення приховуваних обставин і ступеня щирості людини при відборі її на посаду або за результатами певного періоду часу праці на певні посаді.

В яких суспільних сферах доцільно залучати поліграфолога?

- у питаннях сприяння оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженню;
- у кадрових питаннях, називають скринінг: - вступний; - періодичний; - вихідний;
- у питаннях проведення службових/приватних розслідувань та профілактичних заходів.

Які відомості не можна перевірити за допомогою поліграфа?

Не підлягають дослідженню із застосуванням поліграфа питання, пов'язані із почуттями та думками особи, а також прогнозуванням її поведінки у майбутньому.

Які дослідження із застосуванням поліграфа можуть бути призначені?

Первинне дослідження із застосуванням поліграфа – перше дослідження із застосуванням поліграфа за певною подією із певною особою;

Додаткове дослідження із застосуванням поліграфа – проводиться при виникненні потреби у з'ясуванні додаткових відомостей за подією, по якій вже було проведено первинне дослідження із застосуванням поліграфа;

Повторне дослідження із застосуванням поліграфа – проводиться при виникненні обгрунтованих підстав вважати, що результати попереднього дослідження в силу різних обставин було проведено з порушенням необхідних вимог щодо такого виду досліджень.

Вимоги до складання завдання

Залежно від виду ПФДЗП висувуються різні вимоги до складання завдання. При проведенні приватного дослідження завдання від Ініціатора поліграфологу зазвичай надається в усній формі. Якщо мова йде про державні підрозділи, то вимоги до завдання закріплені у відповідних нормативно-правових актах (зазвичай це відомчі інструкції про порядок застосування поліграфа).

Які організаційні аспекти має забезпечити замовник?

У разі ініціювання ПФДЗП замовник має:

1. попередньо узгодити питання, що виносяться на дослідження із поліграфологом;
2. надати можливість для ознайомлення поліграфолога із необхідними для проведення ПФДЗП відомостями;
3. надати необхідний для підготовки поліграфолога до ПФДЗП час;
4. у разі потреби забезпечити місце для проведення ПФДЗП;
5. забезпечити явку досліджуваної особи до поліграфолога в обумовлений час;
6. залежно від обставин – участь перекладача, фізичного захисту поліграфолога тощо.

Які основні умови проведення перевірки на поліграфі?

Під час проведення дослідження із застосуванням поліграфа мають дотримуватись умови щодо: психічного та фізіологічного стану досліджуваної особи та відсутності у неї протипоказань до дослідження; приміщення, в якому проходитиме дослідження; часу та тривалості дослідження; процедури дослідження.

Коли можна розпочати перевірку на поліграфі?

Строк початку проведення дослідження із застосуванням поліграфа залежить від декількох факторів, серед яких: зайнятість поліграфолога; можливість досліджуваної особи з'явитись для проходження дослідження із застосуванням поліграфа; часу, необхідного поліграфологу для підготовки до проведення дослідження із застосуванням поліграфа тощо. Отже залежно від цих обставин можна розпочати процедуру дослідження із застосуванням поліграфа практично відразу а можна і через декілька днів.

Яка тривалість проведення перевірки на поліграфі?

Тривалість проведення дослідження із застосуванням поліграфа залежить від кількості запитань, які винесені на дослідження із застосуванням поліграфа,

стану та психофізіологічних особливостей особи яка проходить дослідження, методик які використовує поліграфолог тощо. В середньому, для проведення не складного дослідження, досвідчений поліграфолог витрачає близько 2-3 годин. Складні дослідження можуть тривати декілька днів.

Що важливіше, модель поліграфа чи досвід поліграфолога?

Всі моделі поліграфів реєструють приблизно однакові фізіологічні показники людини з приблизно однаковою чутливістю, а ось подача інформації та інтерпретування зафіксованих реакцій залежить вже від знань та досвіду поліграфолога. У зв'язку з чим, знання, досвід та методики які використовує поліграфолог мають вирішальне значення.

Що Вам надасть фахівець-поліграфолог?

Після закінчення дослідження поліграфолог готує довідку про результати опитування із застосуванням поліграфа, в якій має бути вказано: місце, дата, час проведення дослідження, дані про фахівця та обладнання яке застосовувалось, П.І.Б. особи яка проходила дослідження, умови проведення дослідження, питання, які досліджувались та відповідні висновки поліграфолога щодо зафіксованих реакцій особи тощо. У більшості випадків, за необхідності, Ініціатор може отримати усну консультацію поліграфолога з приводу результатів дослідження.

Послідовність дій Ініціатора при призначенні ПФДЗП

1. Прийняття рішення про необхідність проведення дослідження із застосуванням поліграфа.
2. Пошук фахівця-поліграфолога.
3. Обговорення потреб Ініціатора та можливостей поліграфа щодо певної ситуації.
4. Отримання згоди поліграфолога щодо можливості та доцільності проведення дослідження із застосуванням поліграфа.
5. Узгодження умов проведення дослідження із застосуванням поліграфа (дата, час, місце, кількість осіб тощо).
6. Узгодження переліку питань, з'ясування яких цікавить Ініціатора.
7. Реалізація організаційних питань, які залежать від Ініціатора до та під час дослідження із застосуванням поліграфа.
8. Отримання результатів дослідження із застосуванням поліграфа. У разі необхідності отримання роз'яснень від поліграфолога щодо результатів.
9. У разі необхідності ініціювання проведення додаткового або повторного дослідження із застосуванням поліграфа.

**Основні проблемні аспекти, які називали поліграфологи
(анкетування) при спілкуванні із Ініціаторами (наведено у порядку
зменшення):**

1. Не чітке (розмите) визначення проблеми та формулювання питань, які Ініціатор бажає вирішити за допомогою ПФДЗП. Занадто багато запитань для з'ясування.
2. Надається недостатньо часу для підготовки до ПФДЗП.
3. Ініціатор взагалі не інформований про поліграф та основні принципи / порядок його дії, специфіку перевірок, що у свою чергу тягне значну роз'яснювальну роботу з боку поліграфолога.
4. Незгодність із результатами ПФДЗП. Результати ПФДЗП не підтвердили очікування Ініціатора.
5. Відсутність відповідного приміщення та належних умов для якісного проведення ПФДЗП.
6. Складності, пов'язані із доведенням та роз'ясненням результатів ПФДЗП.
7. Неналежне нормативне забезпечення ПФДЗП або складності із реалізацією положень відомих нормативно-правових актів.
8. Ненадання повної/достатньої інформації поліграфологу.
9. Бажання бути присутнім при проведенні ПФДЗП.
10. Недостатнє матеріально-технічне забезпечення ПФДЗП.
11. Зайві бюрократичні процедури.
12. «Надання» для тестування особи у втомленому стані.
13. Передчасне розкриття досліджуваній особі обставин події.
14. Високе додаткове навантаження (не пов'язане з ПФДЗП) на поліграфолога.